

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри теорії, історії та філософії права ННІПП Національної академії внутрішніх справ Шкуратенко Олени Володимирівни на дисертацію Шершель Ольги Вікторівни на тему: «Філософсько-правові засади обмеження прав і свобод людини», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. в Україні свобода та права людини довгий час були абстрактним поняттям. Усвідомлення самостійності особи і притаманності їй свободи відбувалося з величезними труднощами. Саме всі сили народу йшли на виборювання права, на існування як етносу, особливої мовно-культурної спільності, а інтереси особи в країні постійно приносилися в жертву інтересам громадян. Положення частини першої статті 3 Конституції України, за якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, зобов'язує державу забезпечити безпеку людини, в тому числі обмежуючи у разі необхідності їх права і свободи. Це викликає дискусії про межі допустимого втручання в свободу людини. У демократичному суспільстві важливо знайти компроміс між інтересами особистості і суспільства, суспільства і держави, держави і особистості.

Зауважуючи, що тема обмеження прав і свобод людини є досить актуальною у вітчизняній правовій літературі: за цією темою видано велику кількість праць і розроблено теоретико-правову доктрину, варто звернути увагу, що сьогодні запроваджуються нові підходи до визначення прав і свобод людини, розкриваються нові аспекти термінологічних понять. Вирішення проблеми забезпечення прав і свобод людини не є питанням внутрішнього правового регулювання, а набуло всіх ознак правової глобалізації у формі доктрин, стандартів і норм міжнародного права. Однак обмеження прав і свобод відбувається в тому числі і враховуючи і національні інтереси. Україна розробляє власну модель орієнтації у цьому питанні, враховуючи як історичний досвід національного і державного розвитку, так і всі аспекти сучасної геополітичної, історико-культурної, цивілізаційної ситуацій, повний спектр питань

економічного, політичного, соціального та духовно-інтелектуального життя. З огляду на це важливим є вирішення як на теоретичному, так і на практичному рівні щодо врахування цього при визначенні обмежень прав і свобод людини.

Також, про що відзначено в дисертаційній роботі Ольги Шершель, динаміка розвитку суспільних відносин (поява нових прав у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, трансформацією моральних установок на окремі права і свободи тощо) та еволюція їх нормативного регулювання зумовлюють необхідність постійного аналізу й узагальнення критеріїв можливого втручання у сферу прав і свобод людини.

Отже, тема дисертаційного дослідження Ольги Шершель на тему **«Філософсько-правові засади обмеження прав і свобод людини»** є своєчасною та актуальною.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, Наукова обґрунтованість, рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності забезпечується опрацьованими джерелами (287 джерел), використанням філософських, загальнонаукових та спеціально-правових методів й підходів, використання яких зумовлені поставленою метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження і є достатніми для вирішення низки теоретичних і прикладних питань, пов'язаних з визначенням правомірності обмеження прав і свобод людини.

Вивчення дисертації та наукових публікацій автора зясвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертантці всебічно проаналізувати обрану тему. Об'єкт та предмет дослідження в цілому визначені коректно, співвідносячись з метою і завданнями дослідження.

Окремої уваги заслуговує методологічна основа наукового дослідження. Вибір теми дослідження обумовив застосування антропологічного підходу й конститування цінності людини (с.40). Історико-описовий і порівняльно-історичний методи використовувались під час аналізу формування та еволюції поглядів на свободу, рівність, справедливість (підрозділи 1.1., 1.3). Історико-системний метод дозволив відстежити взаємозв'язок розвитку філософської

думки на свободу людини й утвердження та закріплення ідеї щодо неможливості довільного встановлення у правовій системі обмежень прав і свобод людини з огляду на інтереси конкретної правлячої еліти справедливості (підрозділ 1.3). Застосування в тому числі герменевтичного методу дозволило розкрити поняття сутності права чи свободи людини (підрозділ 2.1). Необхідність знаходження компромісу між інтересами людини та суспільства, конфлікт між якими виникає під час здійснення правового регулювання суспільних відносин, а також динаміка розвитку системи прав людини шляхом розширення можливостей їх реалізації зумовили використання діалектичного підходу. Зокрема, діалектичний метод уможливив дослідити єдність змісту та форми обмежень прав і свобод людини, первинність змісту щодо форми (підрозділ 2.2). Аксиологічний підхід застосовувався у процесі характеристики можливих критеріїв обмеження прав і свобод особи, цінності і їх ієрархію (розділ II). Метод класифікації та системно-структурний метод дав змогу визначити систему правових актів, що регулюють питання обмеження прав і свобод людини (підрозділ 2.2). Принцип історизму використано при аналізі генезису утвердження ідеї пріоритетності прав і свобод людини та їх обмеження (підрозділи 1.1 та 1.2). Історико-системний метод дає змогу відстежити взаємозв'язок розвитку філософської думки на свободу людини й утвердження та закріплення ідеї щодо неможливості довільного встановлення у правовій системі обмежень прав і свобод людини з огляду на інтереси конкретної правлячої еліти..

Емпірична база дослідження ґрунтується на узагальненні практики Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, Верховного Суду. Нормативна база дисертаційного дослідження – Конституція України, міжнародні правові акти, а також правові акти України. Тобто, засвідчую достатній рівень оволодіння методологією наукового дослідження та вміле використання методів, наведених вище.

Дисертаційна робота Ольги Шершель вирізняється самостійністю та завершеністю.

Оцінка змісту дисертації, її структури та рівня виконання поставлених завдань.

Розділи дисертаційної роботи побудовані за принципом пропорційності, послідовного та логічного викладу, матеріалу, в результаті чого виконано завдання дослідження та надати науково-обґрунтовані висновки та рекомендації щодо встановлення обмежень прав і свобод людини. Охарактеризовано методологічну основу дисертації, сформульовано наукову новизну, а також викладено основні положення, що виносяться на захист. Вдало визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Анотація відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувачки, у яких висвітлено основні результати її дослідження. У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи пізнання, емпіричну базу, аргументовано наукову новизну результатів, зазначено про особистий внесок здобувачки й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

У розділі 1 здійснено охарактеризовано стан наукового вивчення питань обмеження прав і свобод людини (підрозділ 1.1), обґрунтовано вибір методології дослідження обмеження прав і свобод людини (підрозділ 1.2), надано історіографічний огляд обмеження прав і свобод людини (підрозділ 1.3). Проаналізувавши дослідження вітчизняних учених щодо обмеження прав і свобод людини, Ольга Шершель відзначає, що поняття обмежень прав і свобод людини вітчизняними вченими визначається через: 1) звуження змісту й обсягу прав та свобод людини; 2) обмеження їх реалізації; 3) втручання в індивідуальну автономію/свободу; 4) порушення сутності права. Відзначається, що для сучасної філософії права цінність людини й відповідно її прав і свобод є однією з

визначальних тем, а проблема визначення меж втручання в природні права людини є постійним предметом філософсько-правових дискурсів. У цьому розділі на підставі історичного огляду проблеми обмеження прав і свобод констатується, що створенню сучасного механізму захисту прав і свобод людини передувало тривалий період рефлексії над поняттями свободи, рівності, справедливості, утвердження природності прав і свобод людини, а отже, й неможливості їх свавільного обмеження.

У другому розділі дисертаційного дослідження авторка розкрила тему обмеження прав і свобод людини як прояв законів діалектики (підрозділ 2.1), досліджено обмеження прав і свобод людини за формою (підрозділ 2.2) та за змістом (підрозділ 2.3). Зокрема, вказується, що порушення сутності прав і свобод людини під час встановлення їх обмежень недопустимо. З огляду на це розмежовано правомірні та неправомірні обмеження. Правомірними обмеженнями права та свободи людини вважатимуться ті, які не порушують сутності відповідного права чи свободи й не суперечать акту, який міститься вище в ієрархії правових актів. Сутність права та свободи людини визначається з огляду на забезпечення людині: 1) свободи дій; 2) вільного розвитку (закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення прав і свобод); 3) поваги до її гідності (визнання вродженої цінності особи, її особистості); 4) рівності можливостей (захист від невинуватої дискримінації та упередженого ставлення).

Дослідження форми обмежень прав і свобод людини у цьому Розділі відбувається з огляду на діалектичну єдність форми й змісту, первинність змісту щодо форми, як зовнішнього втілення змісту обмежень прав і свобод людини. Виокремлено такі форми обмеження прав і свобод особи: 1) абсолютна заборона на здійснення певних дій щодо реалізації права; 2) призупинення реалізації окремого права та свободи; 3) зміна/скасування складових конституційного права особи; 4) зобов'язання вчинити певні дії (обов'язки); 4) відповідальність.

Третій розділ дисертаційної праці присвячений дослідженню проблематики обмежень прав і свобод людини в сучасних умовах, зокрема

надано характеристику обмеження прав і свобод людини в умовах глобалізаційних процесів (підрозділ 3.1), проаналізовано особливості практики обмеження прав і свобод людини в сучасній Україні (підрозділ 3.2), обмеження прав і свобод людини як захід захисту національної безпеки України (підрозділ 3.3). Так, у цьому розділі відзначається, що Проблеми глобального характеру (терористична діяльність, епідемії, забруднення навколишнього природного середовища, військові конфлікти) зумовлюють необхідність встановлення однакових критеріїв щодо обмеження певних прав і свобод людини. Водночас через «конституційну ідентичність» держава виробляє власні підходи до врегулювання обмежень окремих прав і свобод людини. Крім того, сучасні геополітичні процеси зумовлюють встановлення окремих регіональних особливостей обмежень прав і свобод людини. З метою захисту національних інтересів передбачена можливість обмеження прав і свобод в інтересах національної безпеки із застосуванням м'яких заходів войовничої демократії. У цьому розділі проаналізовано проблемні питання встановлення обмежень прав і свобод людини в сучасній Україні.

Дисертація відповідає вимогам, які висуваються до дисертаційних досліджень. Оформлення дисертації та анотації відповідає тим вимогам, які висуваються до таких робіт. Структура дисертації та зміст її підрозділів слугували розкриттю мети наукового пошуку та виконанню поставлених авторкою завдань дослідження.

Оцінка оформлення дисертації. Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 170 сторінку, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Наукове та практичне значення результатів дослідження. Отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження Ольги Шершель висвітлено у 6 (шести) статтях, опублікованих у журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», у 4 (чотирьох) працях апробаційного характеру. Опубліковані праці повністю відображають основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання авторки, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційна робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей авторки.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Дисертаційна робота Ольги Шершель є першим комплексним аналізом філософсько-правових засад обмеження прав і свобод людини в межах інтегративних понять сутності права чи свободи людини та «образ людини». Зокрема, Ольгою Шершель доведено:

– для вирішення питання щодо правомірності обмеження прав і свобод людини необхідне виокремлення їх сутності, враховуючи «образ людини», який

формують, зокрема, положення Основного Закону України, які закріплюють права і свободи людини. З огляду на це «образ людини» дає змогу визначити місце права чи свободи людини в системі інших прав і свобод. У числі Сутність прав і свобод людини формалізується у їх змісті та обсязі;

– обраний в основу політичної та правової системи держави підхід до встановлення прав і свобод людини, який базується на позитивістському підході, і відсутність дієвих демократичних інститутів може призвести до утвердження тоталітарного режиму;

– необхідність під час дослідження теми обмеження прав людини застосувати методи, характерні як для природного, так і позитивістського праворозуміння;

– вибір форми обмежень прав і свобод людини обумовлений метою запровадження таких обмежень, акцентовано на важливості своєчасної зміни «застарілої» форми на нову, залежно від обставин (економічних, соціальних, природних та інших чинників);

– запропоновано виокремити як окрему форму обмеження прав і свобод людини – скасування складового конституційного права людини, не конкретизованого в Конституції України.

У дисертації пропонується змінити формулювання в частині третій статті 22 Конституції України «не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» на «сутність права і свободи людини не може бути порушена

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Ольги Шершель, звертаю увагу на окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації або пояснень під час захисту тощо.

1. Відновлення української держави і розбудова державності повертають українців до власних державницьких традицій, державотворчого процесу, до незнищенної ідеї самостійної та соборної України. Усвідомлення національних інтересів України надзвичайно важливе не тільки для проведення послідовної і цілеспрямованої політики у відносинах з іншими країнами, але й для вироблення

відповідної стратегії розвитку власної державності. Науковий підхід до визначення національних інтересів Української держави передбачає послідовне врахування суттєвих обставин розвитку української нації в процесі її генези й до сьогодення. Вбачається, що огляду історичного аспекту утвердження в Україні ідеї неможливості свавільного обмеження прав і свобод варто було б приділити більше уваги.

2. Розглядаючи питання обмеження у роботі неодноразово відзначається, що гарантією реалізації прав і свобод людини є право на судовий захист. У роботі вірно відзначається, що нехтування приписами законів призвело б до певного колапсу в правовій системі, і у цьому зв'язку пропонується звернення до конституційної юрисдикції або судів України, які здійснювали б конформне (узгоджене з приписами Конституції України) тлумачення закону. Водночас робота значно виграла б, якщо було наведено інші механізми захисту від неправомірних обмежень прав і свобод людини. Зокрема, даючи характеристику обмеження прав і свобод людини в умовах глобалізаційних процесів, варто було б зазначити структури органів і організацій системи ООН, що займаються питаннями в області захисту прав людини, зокрема, взаємодію таких органів системи, як ГА ООН і ЕКОСОП, головні органи і виконавчі комітети спеціалізованих установ, допоміжні підрозділи, створенні зазначеними головними органами організацій системи ООН.

3. У роботі відзначається, що неправомірне обмеження прав і свобод людини притаманне тоталітарним режимам, оскільки за їх влади регулювання будь-яких відносин відбувається виключно з погляду захисту інтересів держави (які визначають законодавці). В основу правової системи держави за тоталітарного режиму покладено позитивістський тип праворозуміння. Ігноруючи індивідуальність людини, у такій державі особа «виховується» через пропаганду, контроль, терор і репресії. Водночас в роботі охарактеризовано лише два тоталітарні режими, хотілося б почути уточнення, чому було обрано саме ці країни.

Водночас необхідно зазначити, що висловлені зауваги не ставлять під сумнів отримані наукові результати Ольги Шершель, а радше мають рекомендаційний характер. Виконане дослідження є актуальним і враховує потреби часу, містить елементи наукової новизни та практичну цінність, вирізняється самостійністю ідей та оригінальним авторським підходом.

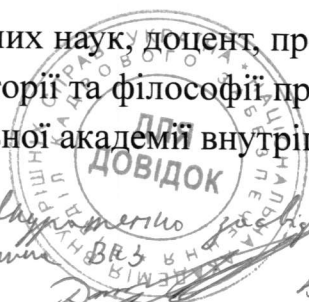
Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація на тему: "Філософсько-правові засади обмеження прав і свобод людини» є завершеною, комплексною, самостійно виконаною кваліфікованою науковою працею. Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. У дисертаційній роботі сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему. Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 та наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40 (зі змінами від 12.07.2019), а її авторка, Ольга Шершель, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри теорії, історії та філософії права
ННІПП Національної академії внутрішніх справ

Олена ШКУРАТЕНКО

Підпис Олени Шкуратенко
Заступник начальника
Майор поліції

Б. Дубинка